

Chev. Jerzy Korwin Małaczyński GCLJ-J
Kancelarz Wielkiego Przeoratu Polski
Rycerskiego i Szpitalnego Zakonu św. Łazarza z Jerozolimy

Kolory w Zakonie św. Łazarza oraz innych zakonach rycerskich i ich symbolika

*„W 1078 roku hordy sunnickich Turków wtargnęły do Jerozolimy,
splądowały domy szyickiej ludności arabskiej i wycięły garnizon Fatymidów*

*W 1095 roku Jerozolimę zdobyły wojska szyickich Fatymidów,
spustoszyły miasto, pozabijały sunnitów i wypędziły chrześcijan”*

W. i M. Hrochowie, *W obronie Grobu Chrystusa*¹

Pozornie, mający niewielkie znaczenie dla ówczesnej Europy fakt, jakim było ponowne zdobycie Jerozolimy przez szyickich Fatymidów, spowodował skutki, których konsekwencje odczuwamy do dzisiaj. Bo to zdarzenie było bezpośrednim przyczynkiem do zainicjowania wypraw krzyżowych, które na kilkaset lat zmieniły obraz Ziemi Świętej i jej strukturę feudalną. Zaś zapoczątkowane, ale i stale podsycane, przez wszystkie zainteresowane strony animozje i konflikty, zwłaszcza między muzułmanami, chrześcijanami, i pośrednio też Żydami, rzutują na aktualne podziały polityczne w Azji Mniejszej, a wręcz na prowadzone tam obecnie wojny. Nie to jednak jest przedmiotem tego wystąpienia.

Bez krucjat nie byłoby zakonów rycerskich, które choć założone na przełomie XI i XII wieku przetrwały do czasów współczesnych. Dlatego niniejsza praca obejmie wyłącznie zakony, które powstały i działały pierwotnie na terenie Ziemi Świętej. Te zakony były zaś inspiracją do powstania innych zakonów działającym w Europie, szczególnie w basenie Morza Śródziemnego.

Krucjaty

Po objęciu Tronu Piotrowego przez Papieża Urbana II² w 1090 roku, a następnie przyjęciu przez niego poselstwa od Cesarza Aleksego I Komnena, zarysowała się koncepcja wojskowej współpracy między nimi przeciwko niewiernym, którzy nie tylko władali olbrzymimi

---

¹ W. i M. Hrochowie, *W obronie Grobu Chrystusa Krzyżowcy w Lewancie*, Warszawa 1992, s. 5.

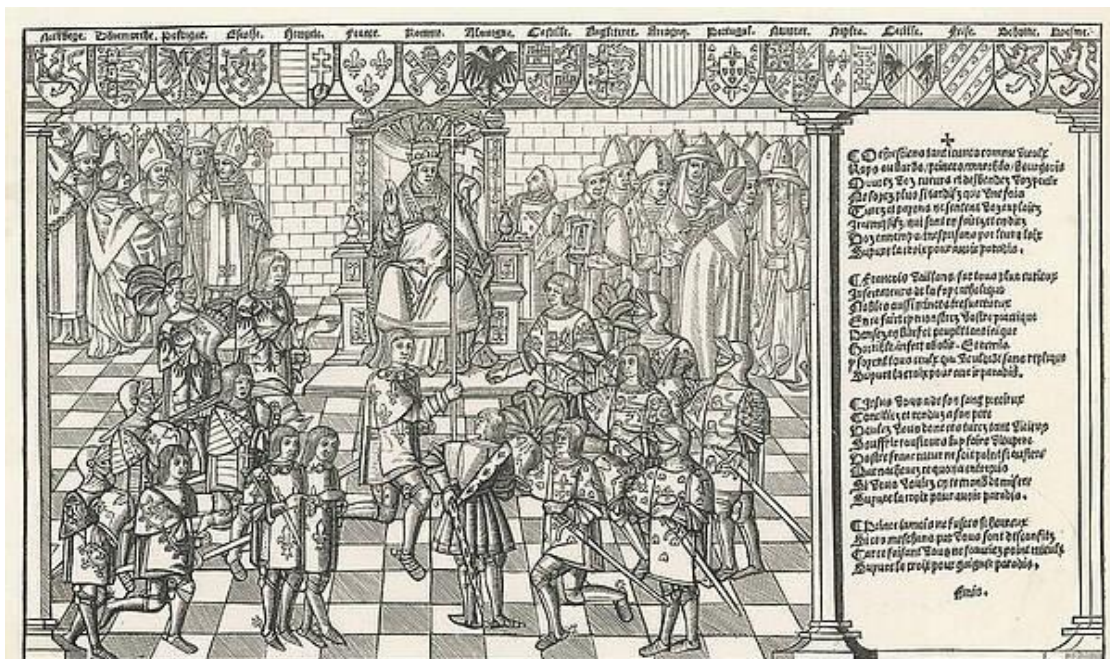
² J. N. D. Kelly, *Encyklopedia papieży. Papież od 12 marca 1088 r.* (przetł. T. Szafrński, Warszawa 1997, s. 222-224.

terenami na styku Europy, Azji i Afryki, ale stale zagrażali ziemiom należącym do Bizancjum. Cesarz przede wszystkim chciał obronić swoje terytorium, ale papież Urban II miał dalej idące plany. Nie posiadał on jednak żadnej armii, która mogłaby ruszyć na Wschód. I tak narodziła się koncepcja pospolitego ruszenia wszystkich warstw społecznych z Europy, ale nie, żeby bronić Cesarstwa Bizantyjskiego, tylko żeby odbić z rąk niewiernych najświętsze dla chrześcijan miejsce czyli Grób Pański w Jerozolimie. Realizując tę ideę, papież Urban ruszył w podróż do Francji. Latem wizytował ziemie kościelne, siedziby zakonów oraz księstwa i hrabstwa, których władcy byli wasalami króla Francji, albo też suwerenami swych ziem. Przebywając w Cluny od organizatorów pielgrzymek dowiedział się, że pątnicy do Ziemi Świętej borykają się z olbrzymimi problemami, aby dotrzeć do Palestyny. Przekazano mu również, że drogi przez Azję Mniejszą są nieprzejezdne, co uczyniło wręcz Ziemię Świętą niedostępną dla pielgrzymów. Słyszając takie wieści, Urban II zwołał w dniach 18 – 28 listopada 1095 roku Synod w Clermont w Owernii. Dopiero dzień 27 listopada, który papież ogłosił dniem publicznych obrad, przeszedł do światowej historii. Do wszystkich dotarła wiadomość, że papież osobiście wygłosi oświadczenie. Aby wysłuchać Papieża Urbana na miejsce obrad przybyła niezliczona ilość duchowieństwa i świeckich, zarówno szlachtetnie urodzonych jak i pospólstwa.

„Urban podniósł się, aby do nich przemówić. Słowa papieża zanotowało dla nas czterech współczesnych kronikarzy [...] Żaden z nich jednak nie podaje, że zapisał przemówienie papieża dosłownie. Wszyscy czterej pisali swe kroniki po kilku latach, koloryzując relacje pod wrażeniem późniejszych wydarzeń. Znamy więc jedynie przybliżoną treść przemówienia Urbana. Wydaje się, że rozpoczął je od zwrócenia słuchaczom uwagi na konieczność przyjscia z pomocą braciom zamieszkałym na Wschodzie. Chrześcijaństwo wschodnie wzywa pomocy, ponieważ Turcy posuwają się coraz dalej w głąb ziem chrześcijańskich, prześladując mieszkańców i profanując ich świątynie. Mówił nie tylko o Romanii (tak nazywano Bizancjum). Wskazywał na specjalną świętość Jerozolimy i opisał cierpienia pątników, którzy udawali się do tego miasta. Po odmalowaniu sytuacji w tak czarnych barwach zwrócił się do zebranych z wielkim apelem. Niech chrześcijaństwo zachodnie wyruszy na ratunek Wschodu. Niech pójda tam zarówno bogaci jak i ubodzy. Niechaj poniechają zabijania się w walkach bratobójczych i wyruszą na wojnę sprawiedliwą, czyniąc dzieło boże, a sam Bóg stanie na ich czele. Ci, którzy polegna w bitwie, otrzymają rozgrzeszenie i odpuszczone im zostaną wszystkie grzechy. Życie tutaj jest pełne nieszczęść i zła, ludzie zdzierają siły na zgubę swego ciała i duszy. Tutaj są biedni i nieszczęśliwi. Tam czeka ich wesele i dostatek, tam zyskają sobie prawdziwy afekt Pana Boga. Nie wolno

zwlekać ani chwili. Niechaj będą gotowi do drogi z nastaniem lata i niechaj Bóg ich poprowadzi”³. Odpowiedzią był wzniesiony przez wszystkich okrzyk „Deus le volt!” – „Bóg tak chce!”

Na wezwanie papieża, jako pierwszy z zebranych, Ademar de Monteil biskup z Le Puy, uklęknął przed nim i poprosił o zgodę na udział w wyprawie. Za jego przykładem poszły tłum. Niestety nie było pośród nich wielkich panów feudalnych. Tych pozyskał papież w późniejszym czasie, po wcześniejszych konsultacjach z biskupami. „Wszyscy uczestnicy wyprawy winni nosić znak krzyża jako symbol poświęcenia się świętej sprawie. Krzyż ten wycięty z czerwonej tkaniny, miał być naszyty na ramieniu opończy. Każdy, kto wziął ten krzyż, winien złożyć ślub, że uda się do Jerozolimy. Jeżeli zawróci z drogi zbyt wcześnie lub w ogóle nie wyruszy, zostanie obłożony ekskomuniką”⁴

Rys. 1. Synod w Clermont 1095, na którym papież Urban II ogłosił po raz pierwszy wyprawę krzyżową – rycina średniowieczna⁵

Po raz pierwszy mamy do czynienia z konkretnym kolorem, ściśle związanym z wyprawą krzyżową. Wymieniona tutaj czerwona barwa, to kolor krwi, symbolizującego męczeństwo, ale także kolor miłości, szczególnie miłości do Boga, w imię którego krzyżowcy gotowi byli oddać swoje życie. Wyprzedzając fakty, czerwony krzyż stanie się później

³ S. Runciman *Dzieje Wypraw Krzyżowych Tom I Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego*, przeł. Jerzy Schwakopf, Warszawa 1987 r. s.107.

⁴ Op.cit., s.108.

⁵ Encyklopedia Gazety Wyborczej *Religie Świata*, Warszawa 2005, s.194.

krzyżem templariuszy. Dzięki temu czerwonemu krzyżowi, uczestnicy krucjat przede wszystkim rozpoznawali się w tysięcznych tłumach podążających za nimi do Palestyny, w nadziei na poprawę swego statusu. „Zabijacy zostali skierowani poza granice Europy”⁶

Nie wdając się w szczegóły dotyczące przeprawy przez Europę, a później przez ziemię Bizancjum i toczone w niewiernymi walki, wspomnieć należy, iż w lipcu 1099 roku krzyżowcy zdobyli Jerozolimę, a w sierpniu tego roku odnieśli zwycięstwo nad Fatymidami pod Askalonem. Tak oto powstało Królestwo Jerozolimskie, które istniało bez mała 200 lat. Pierwszym królem został Baldwin I, młodszy syn Eustachego II hrabiego Boulogne, który w Europie nie miał własnych lenników. Niestety papież Urban II zmarł w Rzymie w dniu 29 lipca 1099 roku i nie dowiedział się o sukcesie zainicjowanej przez siebie krucjaty. Kolejnym papieżem został Paschalis II, którego decyzje wpłynęły na rycerskie zakony w Ziemi Świętej.

Zakony Rycerskie

Odwiedzający Ziemię Świętą pielgrzymi, często wymagali pomocy medycznej, która była udzielana im w Jerozolimie w hospicjach i szpitalach prowadzonych przez kościelne struktury, z błogosławieństwem kolejnych papieży, począwszy od Grzegorza I. Gdy italscy kupcy z Amalfi w XI wieku wybudowali hospicjum ze szpitalem, za patrona tego miejsca obrali św. Jana Jałmużnika, zaś opiekunami miejsca zostali benedyktyni, którzy powierzyli zarząd hospicjum bratu Gerardowi. Ok. 1080 roku działające przy klasztorze Najświętszej Marii Panny Łacinników bractwo, przyjęło nazwę szpitalników, gdyż opiekowało się ubogimi i chorymi. Uczynienie Jerozolimy stolicą nowego krzyżowego królestwa, poprzez liczne nadania w Palestynie, ale i w Italii, Francji czy Anglii, diametralnie zmieniło na korzyść ich sytuację, zarówno organizacyjną jak i materialną. Wspomniany Gerard przystąpił do budowy nowego, większego hospicjum, nabywając jednocześnie pobliski kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, co spowodowało zmianę patrona bractwa, którym teraz został właśnie patron tego kościoła. Bractwo zmieniło się w nowy zakon działający pod nazwą Joannici. Strój zakonny joannitów był związany z ich rycerską działalnością. W momencie, gdy nie prowadzili działań wojennych, składał się z czarnego płaszcza i białego ośmiorożnego krzyża. Ten biały ośmiorożny krzyż został charakterystycznym symbolem tego zakonu do czasów współczesnych i znany jest dzisiaj pod nazwą krzyża maltańskiego. W czasie bitwy na zbroję zakonnicy zarzucali czerwony płaszcz z białym krzyżem łacińskim. 15 lutego 1113 roku

---

⁶ D.S. Landes, *Bogactwo i nędza narodów*, przeł. Hanna Jankowska, Warszawa 2000, s. 61.

papież Paschalis II bullą *Pie postulatio voluntatis* uznał zakon joannitów za niezależną instytucję podległą bezpośrednio głowie Kościoła.

Najważniejszym miejscem w ówczesnej Jerozolimie była Bazylika Grobu Pańskiego, w której urzędował patriarcha Arnulf z Rohez, wspomagany przez dwudziestu kanoników. Od 1101 roku trzydziestu rycerzy, pozyskanych z grona krzyżowców i opłacanych przez patriarchę, strzegło Bożego Grobu jako bractwo rycerskie. Tenże patriarcha w roku 1114 wspomnianym kanonikom nadał regułę Świętego Augustyna, co uczyniło ich wspólną kanoników regularnych. Do tego roku byli oni kanonikami świeckimi, czyli nie należącymi do żadnego chrześcijańskiego zakonu, a na prośbę joannitów sprawowali oni liturgię w kościele pw. Świętego Jana Chrzciciela. Obie struktury nie konkurując, wzajemnie się wspomagały. W roku 1122 papież Kalikst II zatwierdził tę regułę i od tego roku uznaje się jednoznaczny podział ról, Zakon Kanoników Regularnych Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego (bożogrobcy) pełnił posługę kapłańską, a Zakon Szpitalników Świętego Jana (joannici) prowadził działalność charytatywną. Bractwo rycerskie, pragnące walczyć z niewiernymi, za zgodą króla i patriarchy przekształcone zostało w Zakon Rycerski Grobu Bożego. Znakiem rozpoznawczym kanoników, ale także Zakonu Rycerskiego był czerwony krzyż patriarchalny z dwoma poprzecznymi belkami. Dopiero w XIV wieku ich symbolem stał się czerwony krzyż laskowany w bokach którego umieszczono cztery czerwone krzyże greckie. Dzisiaj symbol ten nazywa się krzyżem jerozolimskim.

Jedną z chorób, z którą przyszło mierzyć się krzyżowcom był trąd. Choroba nie omijała także rycerzy i braci, będących członkami już działającego Bractwa a później Zakonu Joannitów. Jerozolima przyjmowała trędowatych w domu położonym za murami miasta, w pobliżu Bramy św. Szczepana i poświęconym jak prawie wszystkie leprozoria Świętemu Łazarzowi. Rycerze, choć bez przymusu, poddawali się leczeniu, a gdy opuszczali dom chorych, przywdziewali „habit braci Świętego Łazarza”⁷. W większości byli to joannici i bożogrobcy, później także templariusze. Obecność trędowatych rycerzy, już wcześniej związanych zakonnymi ślubami, którzy uczyli lazarytów sztuki walki, zdecydowanie pomogła w przekształceniu zakonu lazarytów -szpitalników w zakon rycerski. Niestety nie ma pewności co do roku powstania tego zakonu, ale przyjmuje się, że mógł zostać założony już podczas I wyprawy krzyżowej w 1098 przez Gérarda de Martigues, który był przełożonym instytucji szpitalnych w Jerozolimie. Nazwa Zakonu pochodzi od biblijnego

---

⁷ A. Demurger, *Rycerze Chrystusa Zakony rycerskie w średniowieczu*, przeł. Justyna Nowakowska, Kraków 2019, s.50.

Łazarza, patrona trędowatych. Według słów zapisanych w Ewangelii Łazarz był przyjacielem Jezusa.⁸

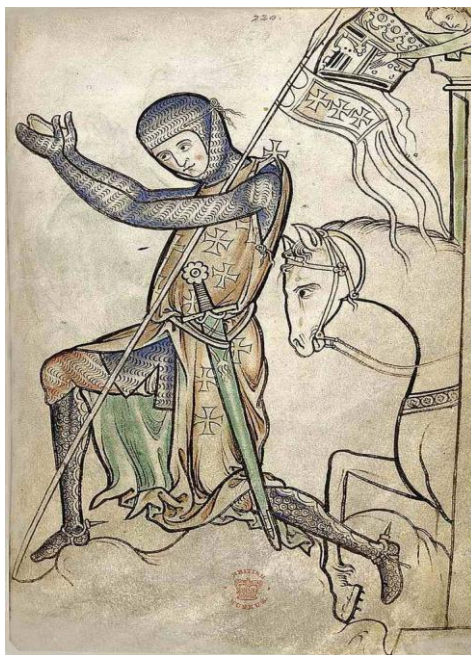
Rys. 2 Jean-François Cars Gérard de Martigues (Domena publiczna)

Lazaryci byli w średniowieczu jedyną organizacją zajmującą się opieką nad trędowatymi. Przez dwa dziesięciolecia wchodzili oni w skład Zakonu Joannitów. Usamodzielnili się w 1120, gdy Boyand Roger, dotychczasowy rektor szpitala joannitów, po zachorowaniu na trąd został mianowany Mistrzem Zakonu Świętego Łazarza. Następny Wielki Mistrz – wcześniej także zwierzchnik joannitów – bł. Rajmund du Puy przyjął prosty, zielony krzyż jako znak i godło lazarytów, który noszony był na habitach i rycerskich płaszczach. Krzyż stał się symbolem ich posłannictwa, poświęcenia dla Chrystusa, zieleń zaś stała się tradycyjnym kolorem ich posługi szpitalnej.⁹

Zielony krzyż jest także noszony dzisiaj na ratowniczych uniformach, rycerskich płaszczach oraz na lewej piersi przez rycerzy i damy stanu szlacheckiego. Do XVI w. był to krzyż grecki, później krzyż ośmioramienny wzoru maltańskiego.

⁸ Biblia Tysiąclecia, *Ewangelia wg. Św. Jana 11.11*, Poznań-Warszawa 1980, s.1229.

⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakon_Rycerzy_Św._Łazarza na dzień 4.11.2024 r.

Rys.3 Jeden z najsłynniejszych średniowiecznych wizerunków rycerza Zakonu św. Łazarza
Miniatura z Psalterza Westminsterskiego ok. 1250 r. (Domena publiczna)

Przez 20 lat od zdobycia Jerozolimy, do Ziemi Świętej przybywało coraz więcej pielgrzymów. Wydawało się, że będą oni bezpiecznie mogli dotrzeć do celu podróży. Niestety „Saraceni czynią zasadzki wśród skał i w jaskiniach, skąd napadają na grupy chrześcijan, którzy wędrują do Jerozolimy”¹⁰. Odpowiedzią na te zagrożenia było utworzenie przez rycerza Hugona z Payens z Szampanii, który miał wsparcie swego przyjaciela Gotfryda z Saint-Omer, początkowo ośmioosobowego bractwa rycerskiego, mającego chronić wędrowców do Grobu Pańskiego. Zerwane zostały więzi, które łączyły ich z kanonikami Grobu Bożego, ale i z joannitami. Działalność ta zyskała szczególną przychylność króla Baldwina II, który na siedzibę bractwa przeznaczył skrzydło pałacu przy Świątyni Salomona. Stąd utworzona została nazwa tej organizacji: Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona. Zarówno im współcześni, jak i dzisiaj, nazywali ich templariuszami. „Zakon templariuszy powstał oficjalnie między 14 stycznia a 13 września 1120 roku”¹¹. Pod patronatem Bernarda z Clairvaux, na synodzie w Troyes zakon otrzymał swoją regułę, która zobowiązywała ich do ubóstwa ale i do walki przeciw niewiernym. Czerwone krzyże na białych płaszczach noszone przez templariuszy, stały się symbolem, ale i postrachem, walk z muzułmanami. Reguła zakonu templariuszy nie wspomina o znakach zakonnych. Zdaniem Wilhelma z Tyru templariusze zaczęli przyszywać czerwony krzyż do swoich płaszczy

¹⁰ W.i M. Hrochowie, op.cit., s.87.

¹¹ M. Barber, *Templariusze*, przeł. Robert Sudół, Warszawa 1999 r. s.19.

dopiero po otrzymaniu zezwolenia od papieża Eugeniusza III w dniu 27 kwietnia 1147 roku.¹² „Natomiast bracia służebni i giermkowie nosili płaszcze ciemne lub brązowe”¹³. Inny autor opisuje to tak: „Godłem zakonu był czerwony krzyż, którzy rycerze nosili na białym płaszczu, a serwienci na czarnym”¹⁴. Wcześniej nosili oni na swoich płaszczach znaki tożsame z Zakonem Bożogrobców. Na podkreślenie zasługuje fakt posiadania przez Wielkiego Mistrza Zakonu chorągwi, początkowo podzielonej na dwie części, czarną i białą (w układzie poziomym – symbolizują pokój i wojnę), później wyglądała już jak szachownica, a jeszcze później został dodany na niej czerwony krzyż templariuszy. „Według interpretacji Bernarda z Clairvaux kolory te miały symbolizować postępowanie templariuszy: dla przyjaciół Chrystusa są biali i dobrzy, czarni zaś i straszliwi dla swych wrogów.”¹⁵ Jest to pierwsze, niebudzące wątpliwości, przypisanie znaczenia barw używanych przez zakony rycerskie w Ziemi Świętej.

Rys. 4 Templariusze – średniowieczny fresk (Domena publiczna)

W końcu lat trzydziestych XII wieku pod sztandarem Joannitów o bezpieczeństwo pielgrzymów troszczył się mały oddział rycerzy, którzy nie posługiwali się językiem francuskim, wiodącym w Królestwie Jerozolimskim, gdyż pochodzili oni z terenu Pierwszej Rzeszy Niemieckiej. Początkowo stanowili oni tylko wewnętrzną grupę wśród joannitów, ale

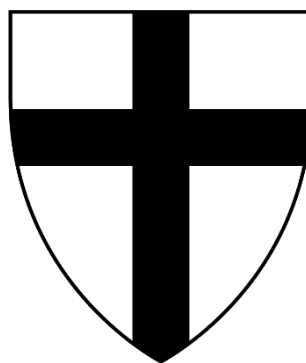
¹² A. Demurger, op. cit. s.232.

¹³ E.Potkowski, *Zakony rycerskie*, Warszawa 1995, s.64.

¹⁴ S. Runciman, *Dzieje Wypraw Krzyżowych*, tłum. Jerzy Schwakopf, Katowice 2009, tom. II, s.140.

¹⁵ E.Potkowski, op.cit. s.66.

z biegiem lat wykształcił się z niej i usamodzielniał Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. Papież Celestyn III bullą z 21 grudnia 1196 roku nadał zakonowi krzyżackiemu przywileje, ale jednocześnie opisał dobra będące w posiadaniu tego zakonu. Krzyżacy otrzymali prawo do noszenia białego płaszcza z czarnym krzyżem, który to znak, w późniejszym czasie, niechlubnie wpisał się także w naszą polską historię. W stosunku do innych zakonów, byli oni ubogim zakonem i dlatego, gdy tylko nadarzyła się okazja, przenieśli się do Europy. W 1211 roku król węgierski Andrzej II powołał krzyżaków do obrony Siedmiogrodu przez Połowcami, jednak ich dążenie do stworzenia własnego państwa spowodowało, że w latach 1224-25 zostali usunięci z Węgier.¹⁶ Zostali oni gościnnie przyjęci w 1226 roku przez księcia mazowieckiego Konrada I, w celu ochrony ziem piastowskich przed Prusami.

Rys.5. Autor nieznany Hermann von Salza Wielki Mistrz Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie - (Domena publiczna)

Ubiór zakonnego rycerza

W początkowej fazie istnienia godłem rycerzy szpitalników był biały krzyż naszyty na płaszcz narzucany na zbroję¹⁷. Ponad 150 lat po powstaniu Zakonu Joannitów papież Aleksander IV w 1259 roku jednoznacznie określił z jakich elementów ma składać się ubiór członków tego zakonu i jakiego koloru miały być szaty zakonne. Zgodnie z wolą papieża,

¹⁶ Encyklopedia Gazety Wyborczej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, tom 9, s.101-102.

¹⁷ S. Runciman, op.cit., s.140.

zakonnicy św. Jana nosili czarny habit oraz płaszcz z kapturem w takim samym kolorze. Po lewej stronie tego ubioru naszyty był biały ośmiorożny krzyż. Trzeba jednak pamiętać, że na Maltę zakon przeniósł się kilka wieków później, a w czasach wypraw krzyżowych była to inna forma krzyża greckiego, którą posługiwał się tylko zakon joannitów. Kiedy w 1530 roku zakon znalazł się na Malcie, rycerzy zaczęto nazywać Kawalerami Maltańskimi a ich gwiazdę krzyżem maltańskim¹⁸. Podstawowy trzon zakonu stanowili bracia-rycerze, którzy w czasie pokoju nosili wyżej opisany strój. Gdy stawali do walki z niewiernymi, nakładali oni na zbroję czerwoną tunikę z białym krzyżem, która chroniła pancerz przed nagrzeniem od promieni słonecznych. Zabronione było stosowanie tkanin szytych złotem lub srebrną nitką. Drugą grupą w zakonie byli bracia służebni, z istoty swej wykonujący „funkcje pomocnicze przy rycerzach, zajmowali się działalnością gospodarczą i charytatywną. Wreszcie bracia kapelani, duchowni różnych stopni, zajmowali się kultem religijnym, opiekowali się chorymi i pielgrzymami”¹⁹. „Zarówno braci rycerzy jak i braci służebnych obowiązywały te same zasady dyscypliny. Nie mogło być mowy o pogardzie czy poniżaniu braci służebnych. Jedynie w zakonie templariuszy różnił ich ubiór; rycerze nosili białe płaszcze z czerwonym krzyżem nakładane na zbroję. Bracia służebni mieli płaszcze ciemne, przeważnie brązowe. Nie powiodła się natomiast próba podziału w ubiorach w zakonie joannitów. Od drugiej połowy XIII w., w czasie wojennym, za równo rycerze, jak i serwienci, zamiast czarnego habitu nosili czerwone tuniki”²⁰.

W epoce średniowiecza rycerz do walki ubrany był w zbroję kolczą, która składała się z pancernej koszuli i spodni. Mimo swojego ciężaru nie krępowała ona ruchów rycerza i przepuszczała powietrze. Na zbroję nakładano zwykle tunikę, która zdobiona była herbem, a w zakonach rycerskich krzyżem w kształcie i kolorze przyjętym przez zakon. Tunika chroniła przed promieniami słońca, które w Palestynie paliło o wiele bardziej niż w Europie. Na głowę rycerz zakładał hełm garkowy, ozdabiany barwną tkaniną zwaną labrą, mająca chronić głowę od słonecznych promieni. Uzupełnieniem uzbrojenia rycerza była tarcza, najczęściej trójkątna, na której malowano godło herbowe lub symbol zakonu. Te oznaczenia ułatwiały orientację, kim jest walczący rycerz i czy walczy „po naszej stronie”. Znaki i godła pomagały zidentyfikować rycerza, gdy zginął na polu bitwy.

---

¹⁸ F. Kusiak, *Rycerze średniowiecznej Europy*, Warszawa 2002, s.212.

¹⁹ E. Potkowski, op.cit., s.81.

²⁰ F. Kusiak, op. cit. s 214.

Bez względu na to, jaki zakon reprezentował rycerz, jego wygląd, gdy ruszał do walki był bardzo podobny. Reguły zakonne nakazywały rycerzom zachowanie umiaru w zdobieniach zbroi i szat. Jak już wspomniano, podczas wypraw krzyżowych zakazane było używanie złotej i srebrnej nici. Gdy zakony przeniosły się do Europy, rygory te zelżały, a rycerze zakonni w niczym nie ustępowali rycerstwu feudalnemu w państwach, w których zakon miał siedzibę.

Jeszcze w czasach, gdy zakony rycerskie prowadziły swoją działalność w Ziemi Świętej, obowiązujące je statuty i reguły nakazywały, aby w życiu klasztorным używali oni jednolitych szat. Najczęściej był to habit, który w tamtej epoce oznaczał wierzchnie okrycie tj. *cappa*, czyli wkładany przez głowę płaszcz z kapturem lub płaszcz w formie peleryny, który zakony do dzisiaj używają. Pozostałe elementy ubioru to między innymi koszule, suknie, tuniki, kalesony.

„Przypisanie konkretnego habitu każdemu z zakonów następowało w chwili jego utworzenia, choć kwestia ta nie jest jasna w przypadku zakonu templariuszy. Wilhelm z Tyru napisał, że biały płaszcz wybrano dla templariuszy na synodzie w Troyes, ale z reguły opracowanej w czasie wspomnianego synodu, wynika, że nosili go już wcześniej. Nadużycia, jakich bracia dopuszczali się w kwestii noszenia białego płaszcza, skłoniły uczestników synodu do wprowadzenia pewnego ograniczenia – odtąd był on zarezerwowany dla rycerzy, wszyscy pozostali bracia i *familiares* (współbracia, rycerze świeccy służący czasowo) mogli nosić płaszcze tylko w kolorze czarnym lub białym (szarobrunatnym). Płaszcz zakonny templariusza, tak jak później habity innych zakonów rycerskich, musiał być w jednolitym kolorze”²¹.

Kolor habitu był powiązany z regułą zakonu, który był „zakonem macierzystym” dla zakonu rycerskiego. Jeśli byli to cystersi, habit (suknia zakonna) był koloru białego. Gdy zakonem tym był benedyktyni obowiązywał ich kolor czarny lub bury. Należy przypomnieć, że nie istniał jeszcze zakon franciszkanów ani augustianów, choć wspólnoty zakonne, w tym lazarycy i templariusze, stosowały regułę św. Augustyna napisaną przez niego w IV wieku.

Do końca XV w. rycerze św. Łazarza nosili na habitach zawieszane z szyi (na tasiemkach lub łańcuchach) zwykle metalowe krzyże, świadczące o ich duchownym stanie. Takie pierwotne insygnia możemy znaleźć na nagrobnych wizerunkach lazarytów pochowanych w normandzkiej komandorii św. Antoniego de Grattemont. Przyjęcie przez nich zielonego koloru jako własnego znaku rozpoznawalnego nastąpiło w czasach krucjat

---

²¹ A. Demurger, op.cit. s.231.

(XII w.), kiedy to krzyżowcy naszywali na przednią część ubioru lub z lewej strony płaszcz krzyże. Z początku każda nacja rezerwowała sobie własny kolor np. Francuzi – czerwony, Niemcy – czarny, Anglicy – niebieski. Także zakony rycerskie dla wzajemnego siebie rozróżnienia przyjmowały własny charakterystyczny kolor, umieszczany z czasem także w formie krzyża na chorągwiach bitewnych. Według różnych legend lazaryci wybrali zieleni albo z powodu szacunku do wroga – armii muzułmańskiej, której symbolem była właśnie zieleni, lub z powodu objawienia doznanego przez trędowatego króla Jerozolimy Baldwina IV²², w którym Chrystus nakazywał im przyjęcie zieleni jako znaku ich posłannictwa i poświęcenia²³.

Po upadku Królestwa Jerozolimskiego, powstałe w Ziemi Świętej zakony rycerskie przeniosły się na kontynent europejski. Niektóre, jak joannici poprzez Rodos i Maltę, a inne bezpośrednio, czy to do Anglii, Italii, Francji, Węgier czy na obszar ówczesnego Księstwa Mazowieckiego. Zakon lazarytów, choć jeszcze w XIII w. cieszył się pełną suwerennością na terenie palestyńskiej Akki, poprzez Cypr, osiadł we Francji w Boigny, gdzie do czasu Rewolucji francuskiej, miał swoją główną siedzibę. Za czasów wielkiego mistrza Jana de Levis (połowa XVI w.) zaprojektowano nowy wzór insygniów św. Łazarza, którym stał się krzyż metalowy biało emaliowany, wewnątrz którego znajdował się krzyż zielony. Lazaryci w efekcie zmian przyjęli cienką białą bordiurę (joannitów) dookoła zielonego ośmiorożnego krzyża. W 1608 r. doszło do połączenia na stanowisku wielkich mistrzów Zakonu św. Łazarza i Najświętszej Marii Panny z Góry Karmel. Właściwymi insygniami połączonych zakonów stały się ordery, które składały się z krzyża ośmiorożnego, z jednej strony zielono emaliowanego, w środku którego znajdowała się okrągła tarcza z przedstawieniem wskrzeszenia Łazarza. Na drugiej zaś stronie z krzyża purpurowego z wizerunkiem Najświętszej Marii Panny. Pomiedzy skrzydłami krzyża znajdowały się złote lilie. Osiem końców krzyża obsadzone było złotymi kulkami. Od 1830 r. po zniesieniu unii personalnej z Zakonem NMP z Góry Karmel insygniami lazarytów stał się emaliowany zielony krzyż z białą bordiurą, w środku którego znajdowała się okrągła tarcza z wizerunkiem wskrzeszenia Łazarza. Na rewersie emaliowanym w te same barwy znajdowało się wyobrazenie Najświętszej Marii Panny. Między ramionami krzyża znajdowały się złote lilie. Krzyż zawieszano na wstędze koloru zielonego.

---

²² Baldwin IV Trędowaty (fr. *Baudouin IV le Lépreux*) (ur. 1161, zm. 16 marca 1185 w Jerozolimie) – król jerozolimski od 1174 do 1185 roku.

²³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakon_Rycerzy_Św._Łazarza na dzień 4.11.2024 r.

Rys.6 Krzyż orderowy Zakonu św.Łazarza²⁴

Tabela 1 Zakony i kolory z nimi związane²⁵

Zakon rycerski	Kolor krzyża	Znak krzyża	Kolor płaszcza
Joannici	biały 	krzyż zwykły, później krzyż maltański	czarny w czasie wojny czerwony
Lazaryci	zielony 	zwykły krzyż grecki, obecnie krzyż maltański	biały, obecnie czarny
Templariusze	czerwony 	zwykły krzyż grecki lub krzyż kawalerski	biały (rycerze) czarny (serwienci i kapelani)
Zakon Bożego Grobu	czerwony 	krzyż patriarchalny z dwoma poprzecznymi belkami, później krzyż laskowany w bokach którego umieszczono cztery krzyże greckie (krzyż jerozolimski)	biały
Krzyżacy	czarny 	zwykły krzyż grecki lub krzyż kawalerski	biały

²⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakon_Rycerzy_Sw._Lazarza na dzień 4.11.2024 r.

²⁵ Por. A. Demurger, op. cit. s.235.

Analiza dostępnej literatury nie daje jednoznacznej odpowiedzi na pytanie co oznacza konkretny kolor czy to szat zakonnych czy to zakonnych krzyży. Dlatego uprawnione wydaje się twierdzenie, że można im przypisać to samo znaczenie, jaki i dziś nadaje się w kościele katolickim kolorom szat liturgicznych, zwłaszcza, że zakony rycerskie cieszyły się uznaniem i szacunkiem Kościoła i jego papieży. I tak: biały – to kolor czystości, radości i wesela; czerwony - to kolor królewski - ognia, krwi, miłości; a zielony – to kolor życia i nadziei. Kiedy dołożymy to tego kolor czarny jako symbol śmierci i żałoby, będziemy mieli pełny obraz. Niezależnie od tego, że proza życia w gorącym klimacie Palestyny wymuszała stosowanie białych szat, aby chronić się przez słońcem, a na szatach w kolorze czarnym nie było widać brudu.

Rys. 7 Zakony rycerskie w Ziemi Świętej (Domena publiczna)

Niechaj zakończeniem tej zanurzonej w kolorach pielgrzymki po zakonach rycerskich będzie Preambuła Inwestytury w Zakonie św. Łazarza

„W imię Boga, Najświętszej Maryi Panny i Świętego Łazarza, spójrzcie Bracia na ten krzyż. Złoto, z którego został wykonany, jest symbolem Miłości, aby nauczyć Was praktykowania miłości Boga i bliźniego. Jego zielony kolor jest symbolem Nadziei, będącej pociechą nieszczęśliwych oraz ceną, która daje odwagę do pełnienia szlachetnych czynów”²⁶.

---

²⁶ Por. Philippe Jourdain, *Histoire de l'Ordre Militaire et Hospitalier de Saint Lazare de Jerusalem*, Paryż 2014, s. 110-111. (tłumaczenie i interpretacja własna autora).

Bibliografia

1. Barber M, Templariusze, Warszawa 1999 r.
2. Biblia Tysiąclecia, , Ewangelia wg. Św. Jana 11.11, Poznań-Warszawa 1980
3. Demurger A., Rycerze Chrystusa Zakony rycerskie w średniowieczu, Kraków 2019
4. Encyklopedia Gazety Wyborczej, Religie Świata, Warszawa 2005
5. Hrochowie W.i M., W obronie Grobu Chrystusa Krzyżowcy w Lewancie, Warszawa 1992
6. Jourdain Ph, Histoire de l'Ordre Militaire et Hospitalier de Saint Lazare de Jerusalem, Paryż 2014
7. Kelly J.N.D.,Encyklopedia papieży, Warszawa 1997
8. Kusiak F., Rycerze średniowiecznej Europy, Warszawa 2002
9. Landes D.S., Bogactwo i nędza narodów, Warszawa 2000,
10. Potkowski E., Zakony rycerskie, Warszawa 1995
11. Runciman S., Dzieje Wypraw Krzyżowych. Pierwsza krucjata i założenie Królestwa Jerozolimskiego, Warszawa 1987, Tom I
12. Runciman S., Dzieje Wypraw Krzyżowych, Katowice 2009, tom. II

Rysunki

Rys. 1. Synod w Clermont 1095, na którym papież Urban II ogłosił po raz pierwszy wyprawę krzyżową – rycina średniowieczna (Religie Świata, Encyklopedia Gazety Wyborczej, Warszawa 2005)

Rys. 2 Jean-François Cars Gérard de Martigues (Domena publiczna)

Rys.3 Wizerunek rycerza Zakonu św. Łazarza - Miniatura z Psalterza Westminsterskiego ok. 1250 r. (Domena publiczna)

Rys. 4 Templariusze – średniowieczny fresk (Domena publiczna)

Rys.5.Hermann von Salza Wielki Mistrz Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie - Autor nieznany (Domena publiczna)

Rys.6 Krzyż orderowy Zakonu św.Łazarza

https://pl.wikipedia.org/wiki/Zakon_Rycerzy_Św._Łazarza(dostęp 04.11.2024 r.)

Rys. 7 Zakony rycerskie w Ziemi Świętej <https://monarchia.info.pl/rycerski-zakon-korony-polskiej> (dostęp 04.11.2024 r.)

Tabele

Tabela 1 Zakony i kolory z nimi związane

Summary

Colours in the Order of Saint Lazarus and other knightly orders and their symbolism"

A world without colours, in fact without the ability to see and distinguish them, would not have as much joy in it as each blaze of colours gives when we look at flowers, trees, birds or butterflies. People want to imitate nature and, with their work, whether through painting, photography, weaving and other techniques, immortalise the fleeting colours that are still there today, but tomorrow their time will pass. We have learned to give colours a specific meaning. This ability has been used for centuries in weaving, embroidery, and other arts that use coloured thread. Vestments and their colours were at the origin of the creation of monastic garments and their use by knightly orders originating in the Holy Land from the time of the Crusades. One such order is the Knights and Hospitaller Order of St. Lazarus of Jerusalem (Lazarites), which emerged from the Order of St. John (Knights of Saint John of Jerusalem). The simple green cross as a sign and emblem of the Lazarites, worn on their habits and knight's cloaks, symbolised their mission and dedication to Christ, while green became the traditional colour of their hospital ministry. The monastic garb of the Knights of St. John was associated with their knightly activities. When not engaged in warfare, it consisted of a black coat and a white eight-cornered cross. The red crosses on white cloaks worn by the Knights Templar became a symbol, but also a terror, of the combat against the Muslims. In contrast, servant friars and squires wore dark or brown coats. Fabrics with gold or silver thread were forbidden. The knights and friars of knightly orders formed a community, and the clothing of a member of the order indicated his place in that community. The colours of their monastic garbs distinguished them from the society of the time but also set them apart from members of other knightly orders, especially from lay chivalry. Initially, all knightly orders wore white cloaks as a symbol of purity, but in later times, the colour of the cloaks changed, although the Knights Templar and Teutonic Knights continued to wear white, and only knights could wear them. A monastic, distinctive sign was the cross sewn directly onto the garment or cloak. Its shape and colour changed as the orders became more established and carried out entirely the tasks assigned to them in the rule. Their names, i.e. "Usually Cross", "Jerusalem Cross", "Greek Cross", "Maltese Cross", or "Lilac Cross", in red, white, black or green, have survived to the present day.